

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 19

Засновано у 2015 році

Рівне – 2024

УДК 37 : 005.591.61 -66
ББК 74.200

Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 19.Том.2. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2024. 264 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкілля і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Павелків Катерина Миколаївна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Androszczuk Irena (Андрощук І. М.), доктор габлітований, професор, професор кафедри Педагогіки праці та андрагогіки Академії педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща);

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету;

Вихруш А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Грицай Н. Б., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник Національного університету харчових технологій;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Інноватика у вихованні. Випуск 19. Том 2. 2024.

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Pobirchenko Natalia (Побірченко Н. С.), доктор габлітований, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Савчук Б. П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор габлітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Ігнатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

SirojC Zdzislaw (Сіройц Здзіслав), доктор габлітований соціальних наук в галузі педагогіки, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Бричок С. Б., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Skubisz Jolanta (Скубіш Йоланта), кандидат соціальних наук в галузі педагогіки, ад'юнкт відділу педагогіки і психології Академії гуманітарно-економічної в м. Лодзь, член групи соціальної педагогіки в Комітеті педагогічних наук Польської академії наук у Варшаві (Республіка Польща);

Останчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.
Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 5 від 14 травня 2024 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024

ЗМІСТ

Біда О., Чичук А., Кучай Т. Професійно-педагогічна підготовка учителів у педагогічних училищах у період повоєнної відбудови освіти (40-90-ті роки ХХ століття).....	6
Місечко О. Розвиток читацької грамотності студентів немовних спеціальностей на матеріалі професійно-орієнтованих іншомовних текстів...	15
Пантюк Т., Ревть А. Дитиноцентризм виховання у творчості письменників Закарпаття (20–30-х рр. ХХ ст.).....	28
Пустовіт Г., Баліка Л., Петренко І. Теоретичні конструкти професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів у педагогічному коледжі як заклади фахової передвищої освіти.....	37
Rudenko N., Rudenko W. Specyfika tożsamości etnicznej przyszłych pedagogów i logopedów.....	49
Сейко Н. Духовна освіта на Волині у ХІХ – на початку ХХ століття у контексті теорії етноконфесійної дифузії.....	60
Федяєва В., Шалівська Ю. Народно-педагогічна складова формування художньо-емоційного світу дитини за спадщиною В. Сухомлинського.....	76
Бондар І. Проблемно-пошукова діяльність на уроках історії як засіб формування креативності учнів.....	87
Ветрова І., Потапчук С. Можливості та проблеми реалізації автономії здобувача освіти в онлайн-навчанні.....	96
Вінтоняк О. Досвід діяльності педагогічних коледжів США крізь призму розвитку закладів фахової передвищої освіти в Україні.....	106
Grytsyk N., Cherevko I. Navigating English language teaching through lexical approach: holistic perspective.....	119
Левчук І. Духовно-просвітницька, соціально-меценатська діяльність провідних діячів православних братств Волині (другої половини ХІХ – початку ХХ століття) у становленні та збереженні духовно-моральних традицій виховання.....	130
Нестерук С., Синевич Б. Наративний аналіз як інтерпретація розповіді: методичний коментар.....	143
Поліщук І., Бричок С. Аналіз особливостей наукової школи Т. Д. Дем'янюк.....	153
Стельмашук Ж. Емоційно-етична компетентність вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема.....	163
Триндюк В., Мартинюк А., Лобанова С. Мотивація здобувачів до вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти.....	171
Шадюк О. Подолання тривожності у дітей раннього віку під час повітряної тривоги.....	183
Шурин О., Симонович Н. Особливості дизайн-освіти у системі технологічної освітньої галузі.....	192
Ясногурська Л., Мічуда Н., Масло І. Рефлексивна діяльність та її організація при вивченні іноземної мови.....	200
Доробки молодих науковців	
Даньшин М. Феномен «лідерства» в психолого-педагогічній науці: теоретичний аналіз.....	207
Демчук В. Етапи та педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту підлітків у процесі творчої діяльності.....	216

Інноватика у вихованні. Випуск 19. Том 2. 2024.

Піддубник В. Вплив технологічного прогресу та штучних нейронних мереж на процес професійного розвитку композитора.....	226
Попова К. Теоретичні засади реалізації полікультурного підходу в процесі вивчення історії здобувачами загальної середньої освіти.....	233
Шульгач М. Педагогічна діяльність Світлани Максимюк в контексті розвитку кафедри педагогіки Рівненського державного гуманітарного університету.....	242
Рецензії	
Петренко О. Кафедра закладу вищої освіти крізь призму розвитку соціокультурного простору регіону [рец. на кн.: Виткалов С. В. Вища гуманітарна освіта в просторі регіональних культурних практик: історико-прикладний вимір: монографія. Publishing House of RSEC, Poznań, Poland – Рівне : ФОП «Брегін А.Р.», 2024. 867 с., іл.].....	250

УДК: 159.922.8:159.942.4

DOI: 10.35619/iuu.v2i19.632

Natalia Rudenko

dr, docent katedry Pedagogiki i Psychologii Przedszkolnej
oraz Pedagogiki Specjalnej im. prof. T.I. Ponimanskiej
Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny,
Równe, Ukraina

ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: nataliia.rudenko@rshu.edu.ua

Włodzimierz Rudenko

dr hab., profesor katedry Technologie informacyjno-komunikacyjnych
Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny,
dr hab., profesor katedry Pedagogiki
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie,
Równe, Ukraina,

Warszawa, Rzeczpospolita Polska
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

SPECYFIKA TOŻSAMOŚCI ETNICZNEJ PRZYSZŁYCH PEDAGOGÓW I LOGOPEDÓW

Streszczenie. Wyjaśniono treść pojęć «etniczność», «świadomość etniczna», «tożsamość», «tożsamość etniczna», «tolerancja etniczna». Ujawniono rodzaje tożsamości etnicznej: etno-nihilizm, obojętność etniczna, pozytywna tożsamość etniczna, etno-egoizm, etno-izolacjonizm, etno-fanatyzm. Rozważane są koncepcje rozwijania świadomości uczniów na temat ich własnej przynależności do grupy etnicznej. Analizowane są psychologiczne, antropologiczne i socjologiczne aspekty problemu kształtowania tożsamości narodowej i tolerancji etnicznej. Wykazano, że tolerancja etniczna jest specyficzną cechą charakteru narodowego, ducha narodów i integralnym elementem struktury mentalności.

Badanie ujawniło normalny poziom tożsamości etnicznej i tolerancji studentów jako przejaw procesu poznawczo-emocjonalnego. Respondenci z próby eksperymentalnej wykazują typowe wzorce zachowań dla swojej grupy etnicznej, chęć zachowania języka i zwyczajów swojego narodu. Większość studentów specjalności pedagogicznych ma pozytywną tożsamość etniczną jako połączenie pozytywnego stosunku do własnego narodu i pozytywnego stosunku do innych narodów.

Słowa kluczowe: tożsamość, tożsamość etniczna, tolerancja, tolerancja etniczna.

Problem badań. Kształtowanie tożsamości etnicznej wśród studentów jest ważnym zadaniem bezpieczeństwa narodowego państwa, biorąc pod uwagę obecną

sytuację w kraju, obronę integralności terytorialnej oraz rosnącą rolę ich własnego zaangażowania i odpowiedzialności za losy Ukrainy. Tożsamość etniczna oznacza potrzebę zrozumienia i przyswojenia wartości narodowych i kulturowych narodu ukraińskiego, pamięci historycznej i zachowania autentyczności narodowej. Jednocześnie proces ten powinien opierać się na dialogu ze wszystkimi grupami etnicznymi istniejącymi na terytorium Ukrainy i powinien mieć na celu spójność i rozwój narodu.

Kompleks komponentów poszukiwania nowych podstaw i ideałów obejmuje rozwój świadomości narodowej i godności młodych ludzi; ostrożny stosunek do ich ojczystego języka i tradycji; odpowiedzialność za naturę ich ojczystego kraju; oraz potrzebę współtworzenia losów Ojczyzny. Jednak pytania dotyczące metod, form i środków kształtowania tożsamości narodowej, tolerancji etnicznej młodych ludzi, a także treści podstawowych pojęć wciąż wymagają odpowiedzi.

Od lat osiemdziesiątych XX wieku w naukach etnopsychologicznych obok terminów «etniczność» i «świadomość etniczna» używa się terminów «etniczność» i «tożsamość etniczna», które wcześniej występowały jedynie w pracach antropologów i socjologów. Tożsamość etniczna oznacza jedną z form samoświadomości jednostki lub grupy ludzi opartą na poczuciu przynależności do określonej wspólnoty etnicznej. Podstawą tożsamości etnicznej jest zestaw cech antropologicznych, kulturowych i symbolicznych zakorzenionych w pamięci historycznej: wspólne pochodzenie, język, terytorium zamieszkania, religia, zwyczaje, tradycje itp. (Нагорна, 2005).

W krajowej etnologii terminy «etniczność» i «tożsamość etniczna» są często używane zamiennie i oznaczają «ludzi jako wspólnotę narodową», rozumianą jako narodowość (w sensie obywatelstwa) lub tożsamość narodową (w sensie identyfikowania się z określonym narodem). Termin «etniczność» jest używany w zachodniej nauce przez politologów, gdy chodzi o silną i wyraźną samoidentyfikację opartą na pochodzeniu etnicznym, a także w analizie konfliktów etnicznych (Парсонс, Хобсбаум, Пирс, Мест, Вос, Енлоу, Фріман, Романуцці-Росс, Барт та інші).

Pojęcie «samoświadomości etnicznej» definiuje się jako świadomość narodu jako całości lub każdej jednostki (tworzącej naród) przynależności do określonej grupy etnicznej, opartej na wspólnocie losów historycznych, języka, kultury i uznaniu szczególnych cech historycznych, etnopsychologicznych, a także społecznej i moralnej samooceny, samoidentyfikacji etnicznej. Tożsamość etniczna jest jedną z głównych konsekwencji procesów zjednoczeniowych (Махній, 2015).

Termin «tożsamość» (od łac. *identicus* - identyczny) wyraża ideę trwałości, identyczności, ciągłości jednostki i jej samoświadomości (Ідентичність, 2023). Pojęcie «tożsamości» zostało po raz pierwszy wprowadzone i wykorzystane w psychiatrii w kontekście badania zjawiska «kryzysu tożsamości», które opisuje stan pacjentów psychicznych, którzy utracili zrozumienie siebie i sekwencji wydarzeń w ich życiu. Później psychoanalityk Erikson przeniósł ten termin do psychologii rozwojowej, udowadniając, że kryzys tożsamości jest normalnym zjawiskiem rozwoju człowieka. Według naukowca, w okresie młodości każda osoba przechodzi

kryzys związany z potrzebą samostanowienia w postaci szeregu społecznych i osobistych wyborów i identyfikacji. Jeśli młody człowiek nie rozwiąże tych problemów w odpowiednim czasie, rozwija nieadekwatną tożsamość (Ідентичність, 2023).

Psychologowie społeczni (Mead, Cooley i inni) postrzegali tożsamość jako wynik i warunek interakcji. Około lat siedemdziesiątych XX wieku powstała teoria tożsamości społecznej. Istota, kryteria tworzenia i czynniki rozwoju tożsamości były badane w różnym czasie przez Watermana, Eriksona, Mattersona, Sullivana, Freuda, Fromma i innych (Карпенко, 2022). W badaniach Teschfela i Turnera sformułowano ogólną zasadę psychologiczną, zgodnie z którą specyfika identyfikacji grupowej jest bezpośrednio związana z innym procesem poznawczym - różnicowaniem skategoryzowanych grup. Przykładowo, dwuwymiarowy model tożsamości Berry'ego sugeruje, że tożsamości etniczne z własnymi i cudzymi grupami etnicznymi mogą istnieć niezależnie od siebie. Członkowie grupy etnicznej mogą mieć zarówno silną, jak i słabą identyfikację zarówno z własną grupą, jak i dominującą grupą większościową (Карпенко, 2022).

Cel badania: przeprowadzenie psychologicznej analizy specyfiki przejawów tożsamości etnicznej i tolerancji etnicznej studentów wyższych uczelni pedagogicznych.

Wykład głównych materiałów badawczych opiera się na wariancie definicji «tożsamości etnicznej» jako poczucia przynależności do określonej wspólnoty etnicznej, bycia takim samym jak inni jej członkowie ze względu na wspólność pamięci historycznej, wspomnień o wspólnych przodkach i więzi emocjonalnych z ojczyzną, a także wspólność głównych składników kultury, co zwykle przejawia się w solidarności z członkami tej wspólnoty (Махній, 2015). W pewnym momencie stan identyfikacji osoby, oprócz jej własnej indywidualnej wyjątkowości, jest świadomy jej przynależności do pewnej wspólnoty kulturowej i jest z nią związany poczuciem solidarności poprzez wspólne wartości i poglądy. Zjawisko tożsamości etnicznej może mieć zarówno formę indywidualną, jak i zbiorową. Zbiorowa tożsamość etniczna odzwierciedla wspólność elementów kulturowych na przestrzeni wielu pokoleń, tworząc poczucie ciągłości, gdy pokolenia zmieniają się w danej społeczności etnicznej.

Istnieją następujące rodzaje tożsamości etnicznej:

1. *Etno-nihilizm* jest formą hipo-tożsamości, która jest odejściem od własnej grupy etnicznej.

2. *Obojętność etniczna* to rozmycie tożsamości etnicznej, wyrażające się w niepewności co do pochodzenia etnicznego i nieistotności pochodzenia etnicznego.

3. *Norma (pozytywna tożsamość etniczna)* jest połączeniem pozytywnego nastawienia do własnego narodu i pozytywnego nastawienia do innych narodów. W społeczeństwie wieloetnicznym pozytywna tożsamość etniczna ma charakter normy i jest nieodłączną cechą zdecydowanej większości. Wyznacza ona optymalną równowagę tolerancji wobec własnej i innych grup etnicznych, co pozwala uznać ją z jednej strony za warunek niezależności i stabilnej egzystencji grupy etnicznej, a z

drugiej strony za warunek pokojowej interakcji międzykulturowej w wieloetnicznym świecie.

4. *Etno-egoizm* - ten typ tożsamości może być wyrażany w nieszkodliwej formie na poziomie werbalnym jako wynik postrzegania przez przyrządek konstruktów «mój naród», ale może oznaczać np. napięcie i irytację w komunikacji z przedstawicielami innych grup etnicznych lub uznanie prawa swojego narodu do rozwiązywania problemów kosztem «innych».

5. *Etno-izolacjonizm* – wiara w wyższość własnego narodu, uznanie potrzeby «oczyszczenia» kultury narodowej, negatywny stosunek do małżeństw międzyetnicznych, ksenofobia.

6. *Etno-fanatyzm* - gotowość do podejmowania wszelkich działań w imię jakoś rozumianych interesów etnicznych, aż po «czystki» etniczne, odmawianie innym narodom prawa do korzystania z przywilejów i zasobów społecznych, uznawanie pierwszeństwa praw etnicznych przed prawami człowieka, usprawiedliwianie wszelkich poświęceń w walce o dobrobyt własnego narodu (Сєдих, 2015).

Koncepcja rozwoju świadomości własnej przynależności etnicznej u dzieci została po raz pierwszy uzasadniona przez Piageta, który przeanalizował dwie strony tego samego procesu:

- 1) kształtowanie się pojęcia «ojczyzny»;
- 2) obraz «innych krajów» i «cudzoziemców» (Савицька, Співак, 2011).

Rozwój tożsamości etnicznej był uważany przez Piageta za tworzenie modelu poznawczego. Przejawem wiedzy o zjawiskach etnicznych były uczucia etniczne. Naukowiec zidentyfikował trzy etapy kształtowania się tożsamości etnicznej:

1) W wieku 6-7 lat dziecko zdobywa pierwszą fragmentaryczną i niesystematyczną wiedzę na temat własnej przynależności etnicznej. W tym wieku najważniejsza jest rodzina i najbliższe otoczenie społeczne, a nie grupa etniczna czy kraj.

2) W wieku 8-9 lat dziecko wyraźnie odróżnia się od swojej grupy etnicznej i przedstawia podstawy identyfikacji, takie jak narodowość rodziców, język ojczysty i miejsce zamieszkania. Na tym etapie rodzą się uczucia narodowe.

3) w okresie dojrzewania i młodości tożsamość etniczna jest w pełni ukształtowana, a mianowicie, wśród cech różnych narodów, dziecko identyfikuje wyjątkowość historii, specyfikę tradycyjnej kultury domowej (Шатинська, 2014, с.23).

Tożsamość etniczna jest cechą nabytą, a nie wrodzoną. Głównymi czynnikami rozwoju tożsamości etnicznej u jednostki są: 1) osobliwości socjalizacji etnicznej w rodzinie, szkole i najbliższym otoczeniu społecznym; 2) specyfika środowiska kontaktu etnicznego (homo/heterogeniczność etniczna); 3) relacje statusowe między grupami etnicznymi. Istnieją dowody na to, że «pozytywna tożsamość etniczna jest podstawą tolerancji etnicznej» (Руденко, 2015).

Tolerancja (z łac. tolerantia - niezłomność, wytrzymałość, tolerancja) to termin oznaczający tolerancję dla innego światopoglądu, sposobu życia, zachowania i zwyczajów. Przeciwnością tolerancji jest nietolerancja (Кобзар, 2023). Treść pojęcia «tolerancja» kształtowała się na przestrzeni wielu wieków. Idea tolerancji

sięga starożytności i początkowo istniała jako rozwiązanie problemu stosunku do mniejszości religijnych (Молчанова, 2013).

Filozoficzny aspekt pojęcia tolerancji jest interpretowany przez naukowców na następujące możliwe sposoby rozumienia:

- «tolerancja jako obojętność», która zakłada istnienie poglądów, których prawdziwości nigdy nie można udowodnić (poglądy religijne, specyficzne wartości różnych kultur, szczególne wierzenia i przekonania etniczne itp.);

- «tolerancja jako niemożność wzajemnego zrozumienia», która ogranicza przejawy tolerancji do szacunku dla drugiego, którego jednocześnie nie można zrozumieć i z którym nie można wchodzić w interakcje;

- «tolerancja jako protekcyjność» oznacza uprzywilejowaną pozycję własnej kultury w umyśle człowieka, więc wszyscy inni są oceniani jako słabsi: mogą być tolerowani, ale jednocześnie pogardzani;

- «tolerancja jako poszerzenie własnego doświadczenia i krytyczny dialog» pozwala nie tylko szanować pozycję innych, ale także zmieniać własną w wyniku krytycznego dialogu (Молчанова, 2013).

Tolerancja to tolerancja dla poglądów, przekonań, preferencji i stanowisk politycznych, zachowań itp. innych ludzi. Tolerancja obejmuje cechy, które przyczyniają się do pokojowego rozwiązywania konfliktów: poczucie jedności w różnorodności, patriotyzm, poszukiwanie kompromisów, duch obywatelski, szacunek dla innych ludzi, osobista odpowiedzialność (przed rodziną, członkami społeczności, państwem), gotowość do słuchania opinii innych, poszanowanie praw innych, samodyscyplina (dobrowolne przestrzeganie praw i zasad), szerokie spojrzenie..

W kategoriach społeczno-kulturowych tolerancja etniczna lub narodowa jest «specyficzną cechą charakteru narodowego i ducha narodów, która jest integralnym elementem struktury tolerancyjnej mentalności»(Пуденко, 2015).Rozwój poczucia tolerancji rozpoczyna się od próby ograniczenia agresji, przekształcenia ortodoksji w tolerancję, nauczania ludzi życia w świecie ludzi, którzy różnią się od nich i czują się w nim komfortowo. Na bazie tolerancji kształtuje się system wartości, którego centrum stanowi wszechświat, ludzkość jako całość i ogólne znaczenia kulturowe (kosmopolityzm). Ten ostatni pojawia się również w dwóch przejawach: pozytywnym (dialogiczna otwartość) i negatywnym (konformizm, obojętność, bierna lojalność, obojętność, chęć asymilacji, «pozbawiona korzeni» marginalność). Podstawą tolerancyjnej postawy wobec ludzkości jest pozytywna tożsamość etniczna, w strukturze której pozytywny obraz własnej grupy etnicznej współlistnieje z pozytywną postawą wartościującą wobec innych grup etnicznych.

W trakcie badania empirycznego wykorzystaliśmy metodologię «Tożsamości etnicznej», która pozwala nam określić samoidentyfikację poprzez świadomość cech własnej grupy etnicznej i subiektywne znaczenie dla osoby jej własnej przynależności do tej grupy etnicznej. Poziom tożsamości etnicznej zgodnie z tą metodologią został określony przez trzy wskaźniki: 1) poczucie przynależności do grupy etnicznej (podwyższone poczucie przynależności (hiper-tożsamość); normalna tożsamość; obniżone poczucie przynależności (hipo-tożsamość); 2)

znaczenie przynależności etnicznej (bardzo duże znaczenie przynależności etnicznej; małe znaczenie przynależności etnicznej); 3) ocena relacji środowiska etnicznego: większość etniczna (ludność autochtoniczna) powinna dominować; równość w relacjach między większością etniczną a mniejszością; większość etniczna (ludność autochtoniczna) nie powinna mieć przewagi.

Aby określić tolerancję etniczną w wielokulturowym regionie, wykorzystaliśmy metodę «Tolerancji etnicznej», która aktualizuje społeczny i percepcyjny obraz w interakcji międzykulturowej. Poziom tolerancji etnicznej jest określany w trzech wymiarach:

1. Stopień tolerancji etnicznej został określony na podstawie następujących kryteriów: stosunek do tolerancji etnicznej, poziom «negatywizmu» w stosunku do własnej i innych grup etnicznych, poziom progu reakcji emocjonalnej na inne środowisko etniczne, stopień agresywnych i wrogich reakcji w stosunku do innych grup.

2. Stopień potrzeby etniczności zdefiniowano jako:

- wysoka potrzeba etniczności («tendencje etno-afiliacyjne»);
- niska potrzeba etniczności («tendencje antyafiliacyjne»).

3. Orientacja na zachowanie tradycji etnicznych i kulturowych została określona na podstawie następujących kryteriów: stopień włączenia do stowarzyszeń narodowych i kulturowych, ich rola w kształtowaniu pozytywnej tożsamości etnicznej i tolerancji etnicznej.

Eksperymentalne badanie specyfiki tożsamości etnicznej i tolerancji nastolatków zostało przeprowadzone na Rówieńskim Państwowym Uniwersytecie Humanistycznym na Wydziale Edukacji wśród studentów Pedagogiki Przedszkolnej i Pedagogiki Specjalnej. W badaniu wzięło udział 80 studentów. Korzystając z metodologii tożsamości etnicznej, określiliśmy samoidentyfikację respondentów poprzez świadomość cech ich własnej grupy etnicznej oraz subiektywne znaczenie ich własnej etniczności dla respondentów. Zgodnie z wynikami metodologii «Tożsamości etnicznej» najważniejszym wskaźnikiem dla studentów jest «Znaczenie pochodzenia etnicznego». Pochodzenie etniczne jest bardzo ważne dla 98,75% respondentów. W związku z tym niskie znaczenie pochodzenia etnicznego jest typowe tylko dla jednej dziewczyny (1, 25%).

Takie wskaźniki tożsamości etnicznej na skalach «Poczucie przynależności do swojej grupy etnicznej» i «Ocena relacji między większością a mniejszością» dla większości badanych respondentów są określone na poziomie średnim. 98% badanych uczniów ma normalny poziom poczucia tożsamości. Jedna dziewczyna ma podwyższone poczucie przynależności (hiper-tożsamość), a inna ma obniżone poczucie przynależności (hipo-tożsamość).

Jeśli chodzi o wyniki na skali «Ocena relacji między większością a mniejszością», 76% respondentów popiera równość w relacjach między większością etniczną a mniejszością. Żaden z respondentów nie uważa, że większość etniczna (ludność rdzenna) nie powinna mieć żadnych przywilejów, a 24% wnioskodawców uważa, że większość etniczna (ludność rdzenna) powinna dominować..

Dla 79% badanych studentów taki wskaźnik tożsamości etnicznej jak «Znaczenie etniczności» został zidentyfikowany jako najważniejszy, a ich własna przynależność do grupy etnicznej była subiektywna. Oznacza to, że ci kandydaci mają bardzo duże znaczenie tożsamości etnicznej. Dla 21% respondentów ważna jest ocena relacji środowiska etnicznego (tj. ocena relacji między większością etniczną a mniejszością). Wskaźnik poczucia przynależności do określonej grupy etnicznej, czyli samoidentyfikacja poprzez świadomość cech własnej grupy etnicznej, nie jest ważny dla badanych studentów.

Tak więc tożsamość etniczna jako wynik poznawczego i emocjonalnego procesu samoświadomości osoby jako przedstawiciela grupy etnicznej, pewien stopień identyfikacji z tą grupą etniczną i oddzielenie od innych grup etnicznych jest nieodłączne dla większości nastolatków. W swoim życiu stosują zachowania typowe dla swojej grupy etnicznej i chcą zachować język etniczny i zwyczaje swojego narodu.

Badanie poziomu tolerancji etnicznej przy użyciu metodologii «Tolerancji etnicznej» zostało przeprowadzone przy użyciu trzech wskaźników: stopnia tolerancji etnicznej, stopnia potrzeby etniczności oraz orientacji na zachowanie tradycji etnicznych i kulturowych. Zgodnie z metodologią tolerancji etnicznej ustalono, że wszystkie badane wskaźniki studentów kształtują się głównie na średnim poziomie. Stopień tolerancji etnicznej (jako postawa wobec tolerancji etnicznej) u 79% badanych studentów jest na średnim poziomie. W związku z tym 15% ma wysoki poziom, a 6% ma niski poziom. Tendencje do afiliacji etnicznej są na średnim poziomie u 78% respondentów. W związku z tym 15% ma wysoki poziom potrzeby przynależności etnicznej, a 7% ma niski poziom tendencji do przynależności etnicznej.

Orientacja na zachowanie tradycji etnicznych i kulturowych jest wyrażana na średnim poziomie przez 89% badanych studentów. Odpowiednio 9% respondentów ma wysoki poziom tego wskaźnika, a 2% respondentów ma niski poziom.

Odpowiedzi nastolatków na to pytanie potwierdzają ich świadome rozumienie cech związanych z pojęciami «etniczności», «tożsamości etnicznej», «tolerancji etnicznej» jako zestawu cech etnopsychologicznych narodu, które odróżniają go od innych społeczności narodowych. Młodzież z naszej próby jest świadoma, że największą formą manifestacji ukraińskiej tożsamości etnicznej jest duchowość jako esencja świadomego życia narodu - służąca wysokim ideałom prawdy, dobra, piękna i mądrości. Wierzą w duchową siłę własnego narodu i zwycięstwo nad wrogiem.

Wnioski i perspektywy dalszych badań. Badanie specyfiki rozwoju tożsamości narodowej i etnicznej Ukraińców jest szczególnie istotne w świetle ostatnich wydarzeń społecznych i politycznych mających miejsce w naszym kraju. Ostatnie wydarzenia w społeczeństwie ukraińskim odzwierciedlają znaczące zmiany w tożsamości etnicznej i narodowej, świadomości politycznej i kulturowej Ukraińców.

Identyfikacja etniczna implikuje obowiązkową samoświadomość etniczną jako względnie stabilny system świadomych idei na poziomie przypisywania się do określonej grupy etnicznej, a także obecność uczucia etnicznego - świadomego, ale niewyjaśnionego poczucia przynależności do grupy etnicznej i jej kultury. Powoduje

to dumę z własnego narodu, emocjonalnie pozytywne postrzeganie zjawisk kultury etnicznej, interesów własnego narodu, a nawet gotowość do poświęcenia się dla dobra własnego narodu, co może być połączone ze skrajnym, hiperbolicznym poczuciem wyższości własnego narodu nad innymi, nienawiścią do innych grup etnicznych i chęcią ich podboju, a nawet zniszczenia. Główną cechą wyróżniającą grupę etniczną jest kultura w jej najszerszym znaczeniu, czyli symboliczne sposoby materialnej i duchowej świadomości świata zachowane w pamięci zbiorowej, modele jego poznania i interpretacji, a także sposoby zbiorowej egzystencji przedstawicieli różnych narodów, jednej grupy etnicznej lub pewnej ich grupy. Przy określaniu przynależności etnicznej kluczowa jest opinia jednostki, która uznaje się za członka danej społeczności etnicznej. Identyfikacja siebie jako członka określonej grupy etnicznej odbywa się na poziomie społeczno-psychologicznym, gdy wyobrażenia o sobie kształtują się jako pochodne świadomości osoby o własnym zaangażowaniu w określoną grupę społeczną.

Tożsamość etniczna jako wynik poznawczego i emocjonalnego procesu samoświadomości osoby jako przedstawiciela grupy etnicznej, pewien stopień identyfikacji z tą grupą etniczną i oddzielenie od innych grup etnicznych jest nieodłączne dla większości studentów. W swoim życiu stosują zachowania typowe dla swojej grupy etnicznej i pragną zachować język etniczny i zwyczaje swojego narodu.

Większość respondentów w naszej próbie ma pozytywną tożsamość etniczną, która jest połączeniem pozytywnego stosunku do własnego narodu i pozytywnego stosunku do innych narodów. Wyniki te można wyjaśnić faktem, że badanie zostało przeprowadzone wśród respondentów z już ukształtowaną tożsamością etniczną. Wyniki te potwierdzają pogląd większości psychologów, że osoba osiąga «zrealizowaną» tożsamość etniczną w okresie dojrzewania i młodości, kiedy autorefleksja staje się najważniejsza dla jednostki. To właśnie w tym wieku, wśród osobliwości narodów z różnych krajów świata, osoba rozróżnia wyjątkowość historii swojego państwa, specyfikę tradycyjnej kultury swojego narodu..

LISTA REFERENCJI

Ідентичність (психологія).(2023).URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 23.03.2024)

Карпенко, Є. (2022). Етнічна ідентичність особистості в контексті соціально-психологічних досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 33 (72). Київ: Видавничий дім «Гельветика». СС.10–15.

Кобзар, Г. (2023). *Толерантність – це розуміння того, що людина має право бути не такою, як інші.* URL: <https://docuclub.docudays.ua/news/-lyudina-maye-pravo-butii-ne-takoju-yak-insh> (дата звернення 03.03.2024)

Махній, М. (2015). *Етнічна психологія.* Київ: Слово. 272 с.

Молчанова, А. (2013). *Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога.* Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 150 с.

Нагорна, Л. (2005). *Ідентичність етнічна*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_etnična (дата звернення 23.03.2024)

Руденко, Н. (2015). Порівняльний аналіз етнічної ідентичності учнів Сходу і Заходу України. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*, 36, III (63). Київ: Гнозис. С.С.158-167.

Савицька, О., Співак, Л. (2011). *Етнопсихологія*. Київ: Каравела. 264 с.

Седих, К. (2015). Сучасні тенденції розвитку етнічної та національної ідентичності в українському суспільстві. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. сс. 249–271.

Шатинська, О. (2014). *Етнопсихологія*. URL: <https://www.dkpp.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/etn-sem.pdf> (дата звернення 21.04.2024)

REFERENCES:

Identychnist (psykholohiia) [Identity (Psychology)]. (2023). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (data zvernennia 23.03.2024) [in Ukrainian].

Karpenko, Ye. (2022). Ethnic identity of the individual in the context of social and psychological research. *Vchenizapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, 33 (72). Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka». SS. 10-15. [in Ukrainian].

Kobzar, H. (2023). *Tolerantnist – tse rozuminnia toho, shcho liudyna maie pravo buty ne takoiu, yak inshi* [Tolerance is the Understanding that a Person Has the Right to Differ from the Others]. URL: <https://docuclub.docudays.ua/news/-lyudina-maye-pravo-butyi-ne-takoyu-yak-insh> (data zvernennia 03.03.2024) [in Ukrainian].

Makhniy, M. (2015). *Etnichna psykholohiia* [Ethnic Psychology]. Kyiv: Slovo. 272 s. [in Ukrainian].

Molchanova, A. (2013). *Tolerantnist yak tsinnisna osnova profesinnoi diialnosti pedahoha* [Tolerance as a Valuable Basis of a Teacher's Professional Activity]. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. 150 s. [in Ukrainian].

Nahorna, L. (2005). *Identychnist etnichna* [Identity is Ethnic]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_etnična (data zvernennia 23.03.2024) [in Ukrainian].

Rudenko, N. (2015). Porivnialnyi analiz etnichnoi identychnosti uchniv Skhodu i Zakhodu Ukrainy [Comparative Analysis of the Ethnic Identity of Students from the East and West of Ukraine]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*, 36, III (63). Kyiv: Hnozyss. ss. 158–167. [in Ukrainian].

Savytska, O., Spivak, L. (2011). *Etnopsykholohiia* [Ethnopsychology]. Kyiv: Karavela. 264 s. [in Ukrainian].

Sedikh, K. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku etnichnoi ta natsionalnoi identychnosti v ukrainskomu suspilstvi [Modern Trends in the Development of

eEthnic and National Identity in Ukrainian Society]. *Osobystist u rozvytku: psykholohichna teoriia i praktyka*. Sumy : Vyd-vo Sum DPU imeni A. S. Makarenka. ss. 249–271. [in Ukrainian].

Shatynska, O. (2014). *Etnopsykholohiia* [Ethnopsychology]. URL: <https://www.dkpp.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/etn-sem.pdf> (data zvernennia 21.04.2024) [in Ukrainian].

THE SPECIFICS OF ETHNIC IDENTITY OF PERSPECTIVE EDUCATORS AND SPEECH THERAPISTS

Natalia Rudenko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at prof. T. I. Ponimanska
Preschool Pedagogy
and Psychology and special education Department,
Rivne State University of Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1927-7742
e-mail: nataliia.rudenko@rshu.edu.ua

Volodymyr Rudenko

Habilitated Ph.D., Professor, Professor of Department of
Information and Communication Technologies
Rivne State University of Humanities,
Habilitated Ph.D., Professor of Department of Pedagogy
Management Academy of Applied Sciences in Warsaw,
Rivne, Ukraine,
Warsaw, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5986-264X
e-mail: VRudenko2004@gmail.com

Abstract. The content of the terms “ethnicity”, “ethnic consciousness”, “identity”, “ethnic identity”, “ethnic tolerance” have been explained. The types of ethnic identity have been revealed: ethno-nihilism, ethnic indifference, positive ethnic identity, ethno-egoism, ethno-isolationism, ethno-fanaticism. Concepts for developing students’ awareness of their own ethnicity are considered. Psychological, anthropological and sociological aspects of the problem of national identity formation and ethnic tolerance have been analyzed. It was shown that ethnic tolerance is a specific feature of the national character, the spirit of nations and an integral part of the structure of mentality.

The study revealed normal levels of ethnic identity and tolerance among students as a manifestation of the cognitive-emotional process. Respondents from the experimental sample show typical behavior patterns for their ethnic group, a desire to preserve the language and customs of their nation. Most students of pedagogical

specialties have a positive ethnic identity as a combination of a positive attitude toward their own nation and a positive attitude toward other nations.

The results of statistical data processing using the Student's t-test showed that there are no gender differences ($\alpha=0.05$) in indicators of such scales of the «Ethnic Identity» methodology as “Feeling of belonging to one's ethnic group”, “Meaning of ethnicity”. There are gender differences ($\alpha=0.05$) in such indicators of the scale of the “Ethnic identity” methodology as “Assessment of majority-minority relations”.

Keywords: identity, ethnic identity, tolerance, ethnic tolerance.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ
Збірник наукових праць

Випуск 19
Том 2.

Упорядники:
проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С.,
доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.

Підписано до друку 14.05.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 16,7. Замовлення №235/2. Наклад 300

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
ВРМ-ПОЛІГРАФ
вул. Київська, 36, м. Рівне, 33027;
тел.: 0800 - 33 - 51 - 57

I – 66 **Інноватика у вихованні:** зб. наук. пр. Вип. 19. Том 2. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2024. 264 с.

УДК 37: 005.591.6
ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024